

ДОСВІД ЗДІЙСНЕННЯ СТРУКТУРНОЇ ПОЛІТИКИ У РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ

Постановка проблеми. Глобалізація світогосподарської системи, в якості основної вимоги до ефективного функціонування національної економіки, визначає її конкурентоспроможність на міжнародному рівні. Звичайно, всі країни не зможуть досягти лідерських позицій у світовій економіці. Завжди існуватиме диференціація країн за рівнем економіко-технологічного розвитку, місцем у геополітичній системі, можливостями виходу на міжнародні ринки, рівнем забезпечення природними та фінансово-інвестиційними ресурсами, розвитком людського капіталу, історико-культурним базисом.

Одночасно, негативні тенденції структурної динаміки в національній економіці останніх років, вимагають формування якісно нових механізмів здійснення структурної політики, які доцільно визначати на основі та з врахуванням досвіду розвинених країн. Досвід цих країн може слугувати орієнтиром для визначення комплексу завдань і проблем, які встануть на шляху структурної перебудови національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість вітчизняних дослідників проблем структурної політики, серед яких В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Ліванова [1]; В. Базилевич [2]; І.П. Миколаєва [3], А.Ф. Мельник, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович [4] та ін., приділяють значну увагу вивченню відповідного закордонного досвіду. Дослідниками встановлено, що головною відмінністю розвинених економік є доволі рухлива структура, яка формується в умовах ринкової конкуренції і надає цим країнам можливість швидко та адекватно реагувати на зміни у світогосподарській кон'юктурі.

Формулювання завдання дослідження. На основі аналізу змісту постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин, яка збільшує ступінь ентропії в економічній системі, у статті вирішується завдання визначення основних моделей структурної політики різних країн світу. Зміст відповідних цільових орієнтирів та механізмів їхньої реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми сучасної структурної політики набули самостійного статусу у кінці 70 на початку 80-х років ХХ ст., у процесі подолання наслідків світових економічних криз.

Конкретні заходи структурної політики у розвинених країнах стосувалися реформи фінансових ринків; скорочення державного регулювання внутрішніх товарних ринків і стимулювання конкуренції, у тому числі шляхом здійснення приватизації; серйозних податкових реформ; заходів, спрямованих на вдосконалювання ринків праці, збільшення їх гнучкості.

Структурна політика зводилася до коректування структури окремих ринків та інститутів, що дозволило підвищити якість роботи ринкового механізму і забезпечити найбільш ефективний розподіл ресурсів в економіці. Держава виконувала функцію «невидимої руки», яка на основі вбудованих у ринковий механізм фіскальних і грошових інструментів (податки, процентні ставки, пільги й субсидії), забезпечує прискорену та цілеспрямовану дію ринкових стимулів.

Аналіз досвіду структурної політики закордонних країн, надає змогу визначити три основні моделі її здійснення: по-перше, експортоорієнтована модель використання

природних ресурсів; по-друге, «навздогінна» модель, яка може базуватись на основі стратегій імпорто-, або експортозаміщення; по-третє, випереджаюча – інноваційна модель.

Необхідно відзначити, що в сучасних умовах структурна політика більшості країн має комплексний характер. Чітко вираженою експортоорієнтованою спрямованістю відзначаються економіки країн Перської затоки: Саудівської Аравії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Ірану, Іраку, Кувейту, Катару. Північно-Африканських – Лівії та Алжиру, Південно-Американських – Венесуели та Еквадору. Проблема залежності від експорту енергоносіїв є однією з головних для економіки Росії. Зміст відповідної стратегії передбачає організацію видобутку та експорту природних ресурсів з наступним використанням отриманих доходів на цілі соціально-економічного розвитку. Екстенсивний характер відповідної моделі економічного розвитку відзначається низьким рівнем ефективності, формуванням економічної залежності від країн, які споживають відповідну продукцію, консервацією застарілої технологічної структури національної економіки, низьким рівнем розвитку людського капіталу.

Навздогінна модель структурної політики передбачає прискорення промислового розвитку за рахунок використання дешевої робочої сили та освоєння випуску конкурентоспроможної на світових ринках продукції. Виграючи цінову конкуренцію національні виробники закріплюються на міжнародних ринках товарів і технологій. Розвиваючи свої виробництва, вони починають випускати високотехнологічні товари з унікальними характеристиками, які користуються стабільним попитом. Відповідної стратегії на різних етапах розвитку дотримувалися Японія, Росія, Південна Корея, Китай, Таїланд, Малайзія, Індонезія та ін.

Стратегія імпортозаміщення в межах навздогінної моделі передбачає створення, стимулювання та підтримку національних виробників, за одночасного обмеження імпорту. Вона має ендогенну спрямованість та реалізується на основі використання наявних трудових, фінансових, матеріальних ресурсів. В якості основного інвестора, особливо на початкових етапах реалізації відповідної стратегії виступає держава. Протекціонізм, як прояв недосконалої конкуренції, звичайно знижує рівень конкурентоспроможності національних виробників. Роль держави, як регулятора економічних відносин полягає саме у забезпеченні умов для ефективного використання наявних ресурсів у напрямі технологічного оновлення та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Імпортозаміщення, у разі позитивних результатів, створює умови для диверсифікації або розширення діяльності окремих галузей і виробництв у напрямі випуску продукції орієнтованої на зовнішні ринки. Досвід автомобілебудування Японії, фармацевтичної галузі Індії, свідчить про можливість зміни орієнтації з внутрішнього ринку на зовнішній.

Вузькість національних ринків ускладнює завдання з організації повноцінних виробничих циклів, вирішення цієї проблеми стає можливим за умов регіональної кооперації країн та виробників в межах таких економіко-політичних організацій як ЄС або Митний союз.

Експортоорієнтована стратегія полягає у визначенні та стимулюванні розвитку так званих пропульсивних галузей – драйверів розвитку, які концентруються у «полюсах росту» та спричиняють кумулятивний ефект на розвиток соціально-економічних відносин. В залежності від макроекономічної кон'юнктури відповідну роль можуть відігравати як високотехнологічні галузі інформаційно-комунікаційних технологій та машинобудування, так і переробні галузі металургійної хімічної промисловості, і навіть сільське господарство. Звичайно, в умовах постіндустріального розвитку, найбільшим дифузійним потенціалом наділені високотехнологічні галузі, але за умов індустріально-аграрного характеру національної економіки, галузі, виробництва яких відносяться до третього

технологічного укладу, відіграють роль базових у макроекономічній системі та експорті. Розвиток пропульсивних галузей стимулюється за допомогою системи податкових і митних преференцій, пільгового кредитування підприємств-експортерів, підтримки низького валютного курсу.

Експорторієнтована стратегія структурної політики потребує особливо великих обсягів інвестиційних ресурсів. Досвід відповідних перетворень, свідчить про те, що тільки такі розвинені країни як США, Франція, Німеччина в змозі самостійно забезпечити свій економічний розвиток фінансово-інвестиційними ресурсами. Усі інші, включаючи Японію, активно залучали стратегічних інвесторів для реалізації конкретних проектів по створенню нових і новітніх з технологічної точки зору підприємств як на паритетних з національними інституціональними інвесторами умовах, так і в рамках організації іноземних підприємств на вигідних для них умовах (Сінгапур, Тайвань, Південна Корея, Японія, Китай та ін.).

Орієнтація виробництв на світову кон'юнктуру передбачає визначення галузей національної економіки, спроможних виграти цінову та якісну конкуренцію. За відповідним сценарієм діють південнокорейські автомобілевиробники, відтискаючи на світовому ринку автомобілебудування його лідерів – Японію і США. Експортна орієнтація добувних та переробних галузей національної промисловості дає найбільший економічний ефект у короткостроковому періоді. При цьому, якщо доходи від подібного експорту не використовуються для технологічного переоснащення і розвитку, то в довгостроковій перспективі спостерігається гальмування економічного росту і консервація відсталої технологічної структури. Подібним негативним досвідом відзначається не тільки економіка України, а і таких країн як Венесуела, Росія та ін.

Ускладнення характеру та змісту процесів сучасного економічного розвитку вимагає поєднання в практиці сучасної структурної політики позитивних елементів стратегій імпортозаміщення (стабільна зайнятість, задоволення внутрішнього попиту) та експортної орієнтації (міжнародне співробітництво, поліпшення конкурентоспроможності національної промисловості, участь у міжнародному поділі праці).

Інноваційна модель структурної політики передбачає Формування наукомісткої економіки за рахунок розвитку високотехнологічних виробництв товарів і послуг з високою доданою вартістю, що засновуються на розробці і застосуванні наукомістких і капіталоемних технологій, та формують нові внутрішні і зовнішні ринки збуту. Оптимізація галузевої структури відбувається на основі перерозподілу трудових, фінансових і матеріальних ресурсів, їх спрямуванні до нових та перспективних інноваційно-активних організацій, які здійснюють виробничу діяльність на основі передових науково-технічних розробок та орієнтуються на створення принципово нової продукції високої якості, яка володіє безумовними конкурентними перевагами.

Інноваційний розвиток економіки пов'язується з формуванням ефективної національної інноваційної системи, що засновується на державній підтримці її розвитку в усіх напрямках і етапах реалізації: формування й розвиток інноваційної інфраструктури, фінансування фундаментальних досліджень та їх практичне застосування у промисловому виробництві. Великий рівень капіталомісткості інноваційної моделі структурних перетворень обумовлює світову практику, за якої макроекономічні структури з відповідними можливостями, формувалися в результаті ефективного та стійкого зростання економіки в таких розвинених країнах, як США, Японія, Великобританія, Франція, Німеччина.

Ефективна структурна політика, таким чином, характеризується регулюючим впливом держави, що спрямовується на перерозподіл ресурсного потенціалу країни для забезпечення якісного відтворення бази економічного росту. Звичайно, структурна

політика будується на основі визначення національних пріоритетів соціально-економічного розвитку, та відповідної методології забезпечення концентрації ресурсів і капіталів у пріоритетних напрямках.

Досить показовим є досвід здійснення структурної перебудови у Великобританії 80-х років ХХ ст. На першому етапі вона полягала в масовому впровадженні енергозберігаючих технологій і модернізації промисловості. Модернізація відбувалася на тлі часткового «згорання», часткового «відродження» стагнуючих традиційних галузей. Одночасно відбувались становлення і розвиток перспективних, високотехнологічних виробництв, які складають основу четвертого і п'ятого технологічних укладів. Крім того, досить швидким був зріст сфери послуг у порівнянні з ростом сфери матеріального виробництва.

Другий етап змін, характеризувався структурними перетвореннями, що відбувались внаслідок переходу до принципово нових інформаційних технологій, масової комп'ютеризації всіх видів економічної діяльності. Як результат, структурна перебудова охопила всі сфери економіки і трансформувала систему господарських зв'язків у напрямі горизонтальної архітектури та самоорганізації.

Державна підтримка надавалася для здійснення модернізації, скорочення застарілих потужностей, розширення конкурентного середовища. Були прийняті програми підтримки виробників інформаційного обладнання та робототехніки, у рамках яких надавалися дотації, що покривали спочатку до 50%, потім до 25-30% витрат підприємств. Потім у розряд пріоритетних включалися програми субсидування споживачів нової техніки. При цьому держава фінансувала до 20-25% вартості придбання й установки нового обладнання [5, с. 94].

В інших західних країнах, наприклад, у Німеччині структурна перебудова промисловості здійснювалася шляхом диверсифікації і деконцентрації підприємств. Були ліквідовані застарілі підприємства в цілих територіальних округах. У процесі банкрутства підприємств в результаті диверсифікації фінансово-інвестиційних потоків, відбувався перерозподіл промислового потенціалу, який супроводжувався купівлею-продажем, злиттям та поглинанням фірм. У Німеччині з 1985 по 1989 рр. кількість злиттів і поглинань збільшилася з 1,4 до 3,5 тис. Число найбільш великих трансакцій цього роду, що підлягають реєстрації у Федеральному картельному відомстві ФРН, тільки за 6 років (1983-1988) виросло в 2 рази (з 530 до 1000) [6].

Японський досвід здійснення структурних перетворень являє собою приклад генезису структурної політики від моделі імпортозаміщення до експортоорієнтованого розвитку національної економіки. Націоналізація всіх приватних підприємств та заборона імпорту американських автомобілів у 30-х роках ХХ ст. не призвели до вирішення проблем економіко-технічного відставання.

Наступний етап пов'язаний з формуванням експортоорієнтованої структури національної економіки був спрямований на створення умов для технологічного стрибка і формування на цій основі конкурентоспроможної виробничої бази. Під технологічним стрибком розумівся масовий перехід на нові технології та використання новітнього обладнання і техніки на підприємствах. При цьому, здійснювався не поступовий перехід від одного технологічного укладу до іншого, а різке оновлення технологічної бази виробництва по всьому технологічному ланцюжкові для випуску конкурентоспроможної продукції. Для галузей, які не відповідали загальносвітовим тенденціям науково-технічного прогресу, японським урядом були визначені строки для згорання виробництва. Скорочення виробництв проводилося відповідно до спеціальних державних п'ятирічних програм, прийнятих у рамках надзвичайних законів 1978 і 1998 рр., їх дія поширювалася на 14 галузей («Спеціальний надзвичайний закон про структурно-депресивні галузі» і «Тимчасовий закон для структурної перебудови ряду галузей»).

Ліквідація застарілої техніки в структурно-депресивних галузях мала величезні масштаби, тільки в алюмінієвій промисловості вона склала близько 2/3 вартості всього обладнання [7, с. 67].

Основними факторами так званого японського «економічного чуда» можна вважати: по-перше, ефективне державне регулювання, яке проявилось в ініціюванні урядом реальних структурних зрушень у напрямі формування експорторієнтованої економіки, вдалому визначенні пріоритетних галузей, активній інвестиційній та адміністративній підтримці технологічної перебудови; по-друге, унікальна спроможність японського суспільства до неконкурентної кооперації та виключна виконавча відповідальність, які дозволяють створювати високотехнологічні продукти, що не мають конкурентних аналогів у світі [8, с. 207].

Наочною становиться принципова відмінність завдань структурної політики для різних держав на прикладі Японії і США. Стратегічною метою останніх було зміцнення лідируючих позицій у світовій економіці. Відповідні зазначеній меті завдання передбачали забезпечення концентрації ресурсів у пріоритетних галузях, стимулювання випереджального розвитку високотехнологічних галузей п'ятого і шостого технологічних укладів: інформаційно-комунікаційної, аерокосмічної, автомобіле- та суднобудівної галузі, технологій енергозбереження, біо- і нанотехнологій.

Характерною рисою постіндустріального економічного розвитку США, є орієнтація на гнучке, диверсифіковане і дрібносерійне виробництво, з відповідними можливостями до адаптації у мінливих умовах інформаційного суспільства. Відповідні можливості стають досяжними за рахунок поширення у всіх сферах виробництва техніки і технології нових поколінь, що засновуються на використанні інформаційно-комунікаційних технологій.

Широке використання промислових роботів, верстатів з числовим програмним управлінням, гнучких автоматизованих систем, систем автоматизованого проектування і т.п., що застосовуються, насамперед, в обробній промисловості, а також впровадження, електроплавильних і киснево-конверторних печей, будівництво на їхній основі міні-заводів дозволило різко знизити собівартість металургійної продукції й суттєво поліпшити екологічні показники виробництва. Однією з лідируючих наукоємних галузей, яка використовує принципово нові біотехнології є фармацевтика. Велика кількість експертів вважають, що саме біотехнології в комбінації з інформаційними технологіями визначатимуть структуру американської промисловості XXI століття.

Принциповим для розвинених економік постіндустріального періоду є постійне збільшення наукоємності виробництва. Оскільки, одним з постулатів сучасної, як її ще називають мережевої економіки є інверсійне ціноутворення, за якого дорого можуть коштувати лише товари, які надають їхнім власникам принципово нові можливості. Циклічність технологічного розвитку та підприємницька функція в умовах практично досконалої конкуренції, детермінують загальне збільшення витрат на НДДКР, удосконалення відповідної інфраструктури та кадрового забезпечення. На частку США доводиться близько 46% усіх видатків на НДДКР у розвинених країнах світу. Вони більш ніж удвічі перевищують відповідні видатки Японії, яка займає за цим показником друге місце у світі – 20% [9, с. 12].

Структурна політика організовується в межах зазначених вище стратегій: інноваційного, навздогінного, екстенсивного розвитку. Досвід структурної політики розвинених країн показує, що глобалізація світогосподарської системи підсилює процеси міжнародної інтеграції і спеціалізації, підвищує ступінь відкритості національних економік. Одним з головних пріоритетів стає формування економічно обґрунтованих торговельних відносин. Тому держава повинна визначити свою позицію відносно

зниження рівня нееквівалентного обміну країни на світових ринках наукомістких товарів, технологій, інтелектуальних послуг, висококваліфікованої робочої сили.

В якості радикальних заходів структурної політики у світовій практиці одержали широке розповсюдження програми націоналізації збиткових підприємств і виробництв, приватизація державної власності. Ці заходи спрямовуються на здійснення технологічного прориву шляхом концентрації фінансово-виробничого потенціалу у найважливіших галузях національної економіки.

Науково-технічний прогрес постійно підвищує вимоги до кваліфікації робітників. Створення високопродуктивних робочих місць і зниження трудомісткості – один із пріоритетів соціально-економічного розвитку. Для розв'язання відповідних завдань у розвинених країнах здійснюються програми полегшення адаптації суспільства до структурних змін в економіці, у тому числі програми підготовки і перепідготовки кадрів, створення нових високотехнологічних робочих місць.

Здійснення структурних перетворень неможливе без управлінського впливу державних структур. У розвинених країнах до змісту структурної політики входять бюджетна, кредитна, податкова, торговельна, патентна і науково-технічна політики, федеральна контрактна система та заходи адміністративного контролю. Серед використовуваних інструментів можна відзначити прямі державні капітальні вкладення, цільове фінансування і субсидування, надання пільгових позик, укладання контрактів на розробку нової продукції і технологій, інвестиційні знижки, прямі державні закупівлі високотехнологічного обладнання, протекціонізм, податкові пільги, правила й норми амортизації, комплексні цільові державні програми.

Для вирішення завдань розвитку пріоритетних галузей економіки використовуються інструменти грошово-кредитного регулювання. В якості відповідного прикладу можна зазначити зниження ставки рефінансування. Захід, який здешевлює кредитно-інвестиційні ресурси для підприємств.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Узагальнюючи досвід структурної політики розвинених країн необхідно зазначити, що обов'язковими умовами її ефективності виступають:

- інтенсифікація державного регулювання економічної діяльності;
- реальна організаційна та фінансова державна підтримка пріоритетних напрямів економічного розвитку;
- визначення в якості пріоритетних напрямів – технологічного оновлення і розвитку високотехнологічних галузей національної економіки;
- збереження умов досконалої конкуренції, боротьба з монополізацією і тінізацією економіки.

Подальшого наукового опрацювання потребують проблеми екстраполяції відомих механізмів модернізації на національну специфіку економічного розвитку.

Анотація

На основі аналізу змісту постіндустріальної трансформації соціально-економічних відносин, яка збільшує ступінь ентропії в економічній системі, у статті вирішується завдання визначення основних моделей структурної політики різних країн світу. Зміст відповідних цільових орієнтирів та механізмів їхньої реалізації.

Ключові слова: моделі структурної політики, цільові орієнтири структурної політики, механізми структурної політики.

Аннотация

На основе анализа процессов постиндустриальной трансформации социально-экономических отношений, которые сопровождаются увеличением степени энтропии в экономической системе, в статье решаются задачи определения основных моделей структурной политики развитых стран мира. Содержание соответствующих целевых ориентиров и механизмов их реализации.

Ключевые слова: модели структурной политики, целевые ориентиры структурной политики, механизмы структурной политики.

Annotation

On the basis of analysis of the processes of post-industrial transformation of social and economic relations, which are accompanied by an increase in the degree of entropy in the economic system, the article decides the problem of determining the basic models of structural policies of developed countries. The content of the targets and mechanisms for their implementation.

Keywords: models of structural policy, structural policy targets, mechanisms of structural policies.

Список використаних джерел:

1. Перехідна економіка: Підручник/ В.М. Геєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Ліванова та ін./ За ред. В.М. Геєця. – К.: Вища шк., 2003. – 591 с.
2. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2001. – 581 с.
3. Экономическая теория. Учебник / Под. Ред. И.П. Николаевой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юнити-Дана, 2008. – 527 с.
4. Національна економіка / А.Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович. – К.: Знання, 2011. – 463 с.
5. История мировой экономики. Хозяйственные реформы 1920-1990 годов / Под ред. Макаровой А.М. – М.: Закон и право, 1995. – 345 с.

6. Структурные сдвиги в экономике капиталистических стран. – М.: ИНИОН, 1989. – 189 с.
7. Динкевич А.И. Экономическое развитие современной Японии / А.И. Динкевич // Деньги и кредит. – 1998. – № 10. – С. 65-69.
8. Кузнецов О.Д. История экономики / О.Д. Кузнецов, И.Н. Шапкин. – М.: Наука, 2002. – 460 с.
9. Супян В.Б. Американская экономика: новые реальности и приоритеты XXI века / В.Б. Супян. – М.: Анкил, 2001. – 152 с.